

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ АРХИТЕКТУРА - ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ

ҚУРИЛИШНИ БОШҚАРИШ ФАКУЛЬТЕТИ

“ИҚТИСОДИЁТ ВА КЎЧМАС МУЛКНИ БОШҚАРИШ”
КАФЕДРАСИ

“Макроиқтисодий сиёсат” фанидан

КУРС ИШИ

Мавзу: “Республика ҳукуматининг ҳудудлар ривожланишини тартибга солиш борасидаги сиёсати”

Бажарди: 1-босқич гуруҳи
магистранти Адылов Қ.Д.

Қабул қилди: проф. Зияев М.К.

МУНДАРИЖА

КИРИШ	2
1. Иқтисодиётни бошқариш тўғрисида турлича назариялар ва уларнинг хусусиятлари.....	4
2. Худудлар ижтимоий-иқтисодий ривожланишини тартибга солиш усуллари.	6
3. Худудлар иқтисодиётини тартибга солишнинг замонавий концепцияси.....	10
4. Глобал ўзгаришлар шароитида ҳудудий бошқарувнинг ривожланиш стратегияси ва модели.....	14
ХУЛОСА	18
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	19

КИРИШ

Мамлакатда амалга оширилаётган туб иқтисодий ислохотлар жараёнида иқтисодиётни марказдан бошқариш даражасидан ҳудудий ва тармоқ даражасида бошқаришга босқичма-босқич ўтказиш, ҳудудларда тегишли дастурларни амалга ошириш, ҳудудий органлар ҳуқуқларини кенгайтириш, уларнинг мақом ва масъулиятини ошириш биринчи навбатдаги вазифалардан ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов таъкидлаганидек, “Бугун мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилаш, иқтисодиётимизнинг сифат жиҳатидан янги, замонавий таркибий тузилмасини шакллантириш, ҳудудларимизни комплекс ривожлантириш бўйича барча режаларимизнинг муваффақиятли амалга оширилиши инфратузилма тармоқларини юксак суръатлар билан ривожлантиришга узвий боғлиқ ...”¹.

Минтақавий иқтисодиётни бошқаришнинг шаклланиши ва ривожланишини баҳолаш шуни кўрсатмоқдики, маҳаллий даражаларда ҳудудий дастурларни ишлаб чиқиш босқичида ҳам, уларни амалга оширишда ҳам камчиликлар мавжуд. Шу сабабли, ҳудудларнинг ривожланишини тартибга солишда истиқболли ва аниқ мақсадга эга дастурлар, уларни амалга ошириш усуллари ва механизмлари тўла шакллантирилмаган.

Айниқса, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози давом этаётган ҳозирги шароитда ҳудудларда хизмат кўрсатиш ва кичик бизнес соҳасини янада ривожлантириш аҳоли бандлигини таъминлаш ва ҳаёт даражасини оширишнинг энг муҳим омили ва устувор вафаси бўлиб қолмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисининг 2013 йил 18 январдаги “2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш

¹ Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ҳамда 2013 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // O'zbekiston ovozi.- 2013 йил 19 январь.- 3-бет.

яқунлари ва 2013 йилги иқтисодий дастурнинг асосий устувор вазифалари тўғрисида” ги Қарорида республика ҳукуматига Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши ва вилоятлар ҳокимликлари, манфаатдор вазирликлар, идоралар ва хўжалик бирлашмалари билан биргаликда жорий йилнинг 1 апрелига қадар муддатда 2012-2016 йилларда ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг қабул қилинган Дастурларини танқидий қайта кўриб чиқиш вазифаси юклатилган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, “Макроиқтисодий сиёсат” фани бўйича “Республика ҳукуматининг ҳудудлар ривожланишини тартибга солиш борасидаги сиёсати” мавзусидаги курс ишининг асосий мақсади – республика ҳукуматининг ҳудудларни комплекс ривожлантиришни тартибга солиш борасидаги сиёсатининг мазмун-моҳиятини ўрганишдан иборатдир.

Шу сабабли курс ишида иқтисодиётни бошқариш тўғрисида турлича назариялар ва уларнинг хусусиятлари; ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий ривожланишини тартибга солиш усуллари; ҳудудлар иқтисодиётини тартибга солишнинг замонавий концепцияси; глобал ўзгаришлар шароитида ҳудудий бошқарувнинг ривожланиш стратегияси ва модели каби масалалар ўрганилди.

1. Иқтисодиётни бошқариш тўғрисида турлича назариялар ва уларнинг хусусиятлари

Иқтисодиётни бошқариш муаммоларига нисбатан олимлар ва амалиётчилар қарашлари А.Смит давридан, асосан XX асрнинг биринчи ярмидан бошлаб сезиларли равишда ўзгариб борди. Давлатнинг иқтисодиётга аралашмаслиги “laisser-fair” концепцияси, яъни либерал ғоялар асосчилари томонидан XIX асрдаёқ тақлиф этилган постулатлар амалиётда ўзининг тўлиқ тасдиғини топмаганлигига қарамай адабиётларда бозор иқтисодиёти ва давлатни бир-бирига қарама-қарши қилиб тасвирлашлар ҳамон учраб турибди. Аммо, давлат бошқаруви институти ўзида давлатнинг ижтимоий-сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий жараёнларга аралашувини намоён қилади. Лекин нафақат сиёсий ва сиёсий-ҳуқуқий шу билан бир қаторда иқтисодий фанларда ҳам ҳозирча ушбу тартибга солишнинг нисбий чегарлари борасида ягона фикрлар мавжуд эмас.

Давлат томонидан бизнесни қўллаб-қувватлаш билан боғлиқ масалалар классик ва неоклассик иқтисодий назарияларда бир-бирига мос келмайди. Монетаризм ва иқтисодий либерализм ёки либертаризм тарафдорларининг фикрича, давлатнинг минимал даражадаги функцияси худди “тунги қаровул” функцияси каби мамлакатдаги ижтимоий тартибни сақлашни таъминлаши лозим. Бундай ёндашув ўзида давлатнинг ҳам ижтимоий, ҳам иқтисодий жараёнларга минимал даражада аралашувини акс эттиргани ҳолда, ушбу жараёнларни тартибга солишда энг яхши дастак - бу бозорнинг “кўринмас қўли” ҳисобланади.

Кейнсчилар ва этатизм тарафдорлари эса, аксинча бозорнинг бажара олмайдиган функцияларини амалга ошириш учун ижтимоий ва иқтисодий масалаларни ечиш борасида давлатнинг аралашувини қўллаб-қувватлашади. Авторитаризм ва тоталитаризм тарафдорларининг кўпчилиги эса бу борада иқтисодиётни ёппасига давлатлаштириш ва фуқаролик институтларининг бутунлай давлатга бўйсунини ёклашади. Булардан ташқари яна XIX асрда

Англияда Тори ҳокимияти, XX асрнинг 60 йилларида Францияда президент Шарль де Голл даврида тарафдорлари бир мунча таъсирга эга бўлган «патерналистик» номли ёндашув ҳам мавжуд.

Мазкур ёндашувлар ичида ҳеч нарса билан чегараланмайдиган эркин бозор-либертаризм тарафдорлари ва иқтисодиётни қаттиқ давлатлаштириш тарафдорлари орасида ўрта ҳолатни эгалловчи кейнсчилар томонидан таклиф этилган ёндашув самарали ва ҳаётий бўлиб чиқди.

Бунга 1929-1933 йиллардаги етакчи капиталистик давлатларнинг тартибсиз, бошқарилмайдиган иқтисодиётнинг ривожланиши натижасида келиб чиққан иқтисодий таназзули мисол бўлади. Ушбу давр, ўз навбатида, иқтисодиётни бошқаришда янги қарашларнинг ривожланишига туртки бўлди. Ж.М.Кейнс томонидан илгари сурилган қоидалар неолиберал назариянинг ички қарама-қаршиликларини очишга ва иқтисодиётни тартибга солишда кўпроқ давлатнинг ролини оширувчи янги тизимни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилди.

Иқтисодий ҳаётнинг кўрсатишича бозор механизми автоматик равишда ўз-ўзини тартибга солишга қодир эмас. Шу сабабли давлатнинг тартибга солиш роли аҳамиятининг ортиб боришига кейнсча иқтисодий назария асос бўлди. Дж.Кейнснинг фикрича, фақат ўзини-ўзи тартибга солиб турувчи бозор механизми ва давлат дастакларининг бирикишигина ишлаб чиқарилган миллий маҳсулот, яъни барқарор иқтисодий ривожланиш билан мос равишда ялпи тўловга лаёқатли талабни таъминлашга қодир.

Таҳлилларнинг кўрсатишича, марказ ва минтақалар ўртасидаги ўзаро муносабатлар бир қатор ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар орқали мустаҳкамланган бўлиб, бу борада ваколатларни тақсимлаш тамойилидан фойдаланилади. Бунда оғирлик маркази кўпроқ тартибга солишнинг бошқаруви пул-кредит ва амортизация сиёсати, солиқ тизими, бюджетдан ташқари мақсадли фондлардан фойдаланиш каби тартибга солишнинг билвосита усулларига кўчади. Асосий диққат-эътибор ташқи иқтисодий ўзаро муносабатлар (божхона божлари, экспорт имтиёзлари, хавф-хатарлардан экспорт кредитларини давлат томонидан

суғурталаш ва ҳ.к.лар)ни тартибга солишга қаратилади. Шу билан бирга, минтақаларда марказлашган бошқарувнинг белгиланган ҳуқуқларни бузувчи анъанавий шакллари ҳам сақланиб қолади.

2. Ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий ривожланишини тартибга солиш усуллари

Хорижий ва ватанимизда тўпланган тажрибалардан келиб чиққан ҳолда ҳудуд иқтисодиётини давлат томонидан тартибга солишни бевосита ва билвосита тартибга солиш усуллари(1.3-расм)га бўлиш мумкин.

Ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан бевосита тартибга солиш усуллари қўшимча моддий рағбатларни яратиш ёки молиявий йўқотиш билан боғлиқ эмас ва давлат ҳокимиятига таянади. Бунда кўпинча буйруқ кучига эга бўладиган лицензиялаш, квоталаш, баҳо, даромадлар, валюта курси ва ҳоказолар устидан назорат чоралари қўлланилади.

Ҳудудларнинг ривожланишини тартибга солишнинг билвосита усуллари товар-пул дастакларига асосланадиган бозор ҳўжалигида «ўйин қоидаларини» белгилайди ва ҳўжалик юритиш субъектларининг иқтисодий манфаатларига таъсир этади. Бунга пул-кредит, солиқ, амортизация, валюта, ташқи иқтисодий сиёсат дастаклари киради. Бошқарувни номарказлаштиришнинг умумий тенденцияси давлат ижтимоий сиёсатини тартибга солиш умумий тизимида минтақавий ва маҳаллий ҳокимият органлари ролининг ошиши билан боғлиқ.

Жаҳон тажрибаси бозор иқтисодиёти, фуқаролар жамияти ва давлат орасида ўзаро яқин алоқалар мавжудлигини кўрсатади.

Иқтисодий муносабатларнинг асосий субъектларидан бири бўлган давлат зиммасида иқтисодиётни тартибга солиш, иқтисодий инфратузилмани яратиш ва қўллаб-қувватлаш, иқтисодиётда меъёр ва ўйин қоидаларини таъминлаш каби муҳим вазифалар сақланиб қолмоқда.

1-расм. Худуд иқтисодиётини тартибга солиш усуллари

Шунингдек, иқтисодий адабиётларда иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш муаммоларини ечишда давлатнинг ролига нисбатан «бозор ҳамма нарсаларни тартибга солади, давлат аралашуви минимал» бўлиши лозим, деб ҳисобловчи неолибераллар ва иқтисодиётни тартибга солиш ва ижтимоий муаммоларни ечишда давлатнинг ролини кучайтириш лозим, деб ҳисобловчи эгалитардан иборат бўлган иккита қутб позициялари ўз аксини топади.

Лекин ҳозирги шароитида аксарият молиячи-иқтисодчилар бутун жаҳонни қамраб олаётган молиявий-иқтисодий инқироз асосан ривожланган

мамлакатлардаги иқтисодиётни ҳаддан зиёд эркинлаштириш сиёсатининг «меvasи» эканлиги, яъни бу ҳодисани «ўзини-ўзи бошқарувчи бозор» ғоясини илгари суриш орқали давлатнинг миллий иқтисодиётга ва хусусан, молиявий бозорларга аралашуви чекланганлиги билан изоҳласалар, бошқалари рақобат асосида бозор иқтисодиёти бошқарув ва тартибга солишни инкор этмаслигини молиявий инқироз тасдиқлагани, бунда умуман давлат жамиятни белгиланган мақсадга боғлиқ равишда бошқариш институти сифатида намоён бўлади, деб ҳисоблашади.

Бу борада Республика Президентининг қуйидаги фикрлари бунинг яққол далилидир: «Мамлакатимизнинг узоқ ва давомли манфаатлари тақозо этган ҳолатларда ва кескин вазиятлардан чиқиш, улар туғдирадиган муаммоларни ҳал этиш зарур бўлганда иқтисодиётда давлат томонидан бошқарув усуллари қўлланди ва бундай ёндашув охир-оқибатда ўзини тўла оқлади».

Ўзбекистонда амалга оширилаётган, иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлигида ўз ифодасини топган прагматик иқтисодий сиёсат, давлатнинг бош ислохотчи вазифасини ўз зиммасига олиш, қонун устуворлигини таъминлаш, кучли ижтимоий сиёсат олиб бориш, ислохотларни босқичма-босқич ва вазминлик билан амалга ошириш каби тамойиллар айниқса, жаҳонда авж олиб бораётган молиявий-иқтисодий инқироз шароитида долзарблиги ва ҳаётийлигини яна бир бор кўрсатиб иқтисодиётни бошқаришни ислоҳ этиш, эркинлаштириш ва модернизация қилиш, унинг таркибий тузилишини диверсификациялаш борасида амалга оширилаётган, ҳар томонлама асосли ва чуқур ўйланган сиёсат инқирозлар ва бошқа таҳдидларнинг салбий таъсиридан ҳимоя қиладиган кучли тўсиқ, айтиш мумкинки, мустаҳкам ва ишончли ҳимоя воситасини яратади.

Жаҳон иқтисодиёти амал қилишининг асосий қонуниятлари таҳлили кўрсатишича, бугунги кундаги асосий йўналишлар ривожланишнинг инсонийлашуви ва экологиялашувга йўналтирилганлиги билан тавсифланади. Шу сабабли “ривожланиш” ибораси эндиликда “ортиш”, “кенгайиш” ва ҳ.к. иборалар билан бир хил маънони англатмайди ва аксинча ҳозирги пайтда иқтисодиётнинг ривожланиши ишлаб чиқариш суръатларининг чегараланиши

ва юқори ривожланган мамлакатларда бир мунча паст истеъмол стандартларига ўтишни ўзида намоён этади.

Давлатнинг иқтисодий жараёнларга аралашувининг объектив зарурлиги қуйидаги омиллар билан аниқланади:

- ижтимоий такрор ишлаб чиқаришни кенг қўламда таъминлашнинг зарурлиги;

- аҳоли манфаатларининг узоқ муддатлигини таъминлаш;

- мамлакатдаги аҳоли турли қатламлари орасидаги ижтимоий-иқтисодий манфаатлар балансини қўллаб-қувватлаш;

- мамлакат ҳудудий маконининг яхлитлиги ва бутунлигини таъминлаш.

Давлат ҳокимияти органлари ўз фаолиятларида ижтимоий такрор ишлаб чиқариш жараёнларига таъсир этиш бўйича ижтимоий фойдали натижаларга эришиш мақсадида иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солишни намоён этади.

Марказий ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солишда давлатнинг бевосита ва билвосита мамлакат иқтисодий ҳаётида бозор муносабатлари самарали шаклланишини таъминловчи, ижтимоий-иқтисодий жараёнларга таъсир этувчи усуллар ва воситалар орқали қатнашувчилари ҳисобланади.

Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш ижтимоий такрор ишлаб чиқаришнинг барча томонларини қамраб олади ва ижтимоий ривожланишнинг объектив иқтисодий қонунларига асосланади. Давлат томонидан тартибга солиш усуллари ва дастакларининг ўзаро бирикмаси натижасида иқтисодиётни бошқариш механизми амалга ошади (1.4-расм). Бозор шароитида иқтисодиётни тартибга солиш давлат, минтақавий ва маҳаллий даражаларда амалга оширилиб, уларнинг ҳар бири ўз мақсади, вазифалари ҳамда функцияларига эга.

Миллий иқтисодиётни давлат даражасида тартибга солишнинг асосий мақсади - бутун жамият ва унинг алоҳида субъектлари фаровонлигини тартибга солишга имкон берувчи самарали бозор иқтисодиёти ва ривожланган бозор инфратузилмаси асосида шаклланган иқтисоди юқори ривожланган давлатни

яратиш ҳисобланса, минтақа даражасида иқтисодиётни тартибга солиш амалдаги қонунчиликлар асосида давлат ҳудудий органларининг ҳуқуқий, иқтисодий, бошқарув, режавий ва назорат фаолиятлари тизими орқали амалга оширилади.

3. Ҳудудлар иқтисодиётини тартибга солишнинг замонавий концепцияси

Юқоридаги фикрлардан келиб чиққан ҳолда миллий иқтисодиётни шу жумладан, унинг таркибий қисми бўлган ҳудудлар иқтисодиётни бошқаришнинг замонавий концепциясини қуйидагича ифодалаш мумкин:

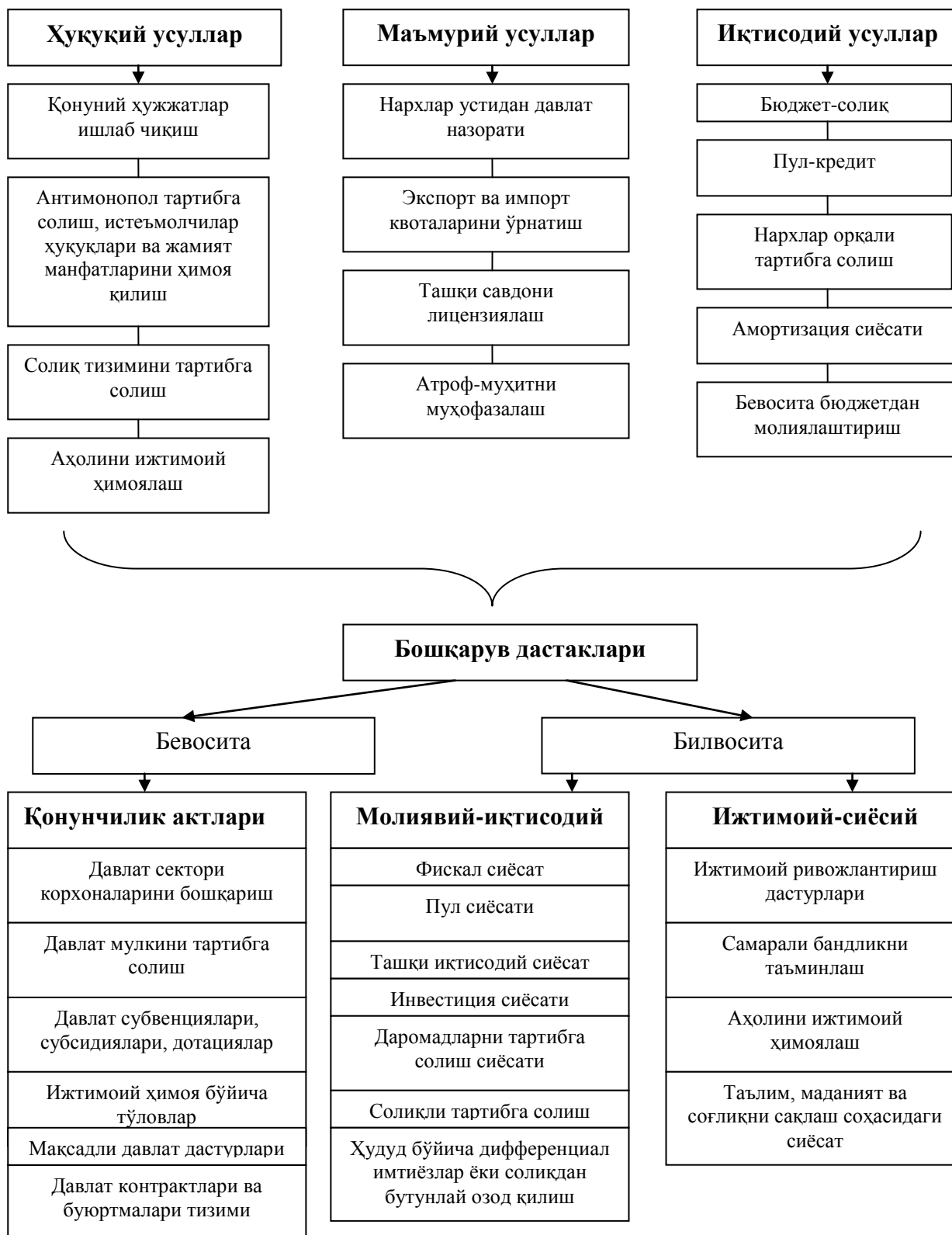
- иқтисодиётнинг инсоний ва экологик йўналтирилганлиги, унинг инновациялиги;

- бозор механизмлари ва давлат томонидан тартибга солишнинг ўзаро бирикиши;

- бир томондан, иқтисодий самарадорликни ва иккинчи томондан ижтимоий адолатлилик таъминлаш;

- иқтисодиётни минтақавийлаштириш ва бошқарувни демократлаштириш.

Республика ҳудудларидаги ижтимоий-иқтисодий вазиятнинг бозор муносабатларига ўтиш давридаги замонавий трансформацияси, ўз навбатида, минтақавий иқтисодиётни бошқаришга туб ўзгартиришлар киритишни талаб этади. Ўзбекистон Республикасининг минтақавий субъектларини ривожлантириш, уларнинг иқтисодий ҳудудларда ўзаро келишув асосида иқтисодий сиёсатни юритишга бўлган интилишлари, минтақавий иқтисодий сиёсатни ишлаб чиқиш ва уни самарали амалга оширишнинг янги шакллари излаш зуруриятини келтириб чиқаради. Мамлакатда минтақавий

2-расм. Иқтисодиётни тартибга солиш усуллари ва дастакларининг ўзаро боғлиқлиги

бошқаришнинг янги ташкилий-иқтисодий механизмини аста-секин, зиддиятли, баъзан мураккаб вазиятларда шакллантириш жараёни кечмоқда. Сабаби мамлакат минтақалари бир-биридан ўзининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш

даражаси, иқтисодий салоҳияти, табиий-иқлимий ва экологик вазиятлари ва бошқа жиҳатлари бўйича фарқ қилади.

Объектив сабабларга кўра бозор муносабатларига мослашиш қийин бўлган минтақаларга нисбатан, иқтисодий ўсишнинг ички манбаларини фаоллаштириш ва уларнинг хўжалик мажмуаларини ягона давлат иқтисодий сиёсатига киритишга йўналтирилган, инвестицион, саноат, молия-кредит соҳаларида махсус тадбирлар мажмуаси ишлаб чиқилиши керак.

Бу масалани ҳал этиш учун аввало, минтақаларнинг иқтисодий ислохотларга кўрсатадиган акс таъсири таснифланиши лозим. Бунда деярли доимий мезонларнинг у ёки бу тўплами қўлланади. Натижада минтақалар гуруҳининг таркиби сифат омиллари жиҳатидан жуда ранг-баранг бўлади. Шундай бўлса-да, давлат минтақавий сиёсатини ишлаб чиқишда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси ва ҳудудлардаги макроиқтисодий жараёнлар динамикасидаги миқдорий фарқларнигина эмас, балки бу фарқларни келтириб чиқарувчи асосий омиллар: иқтисодий динамикани тубдан ўзгартириш учун минтақада ички захираларнинг мавжудлиги, ички муаммолар ечимининг республика миқёсида қўллаб-қувватлаш ва маҳаллий ҳокимият сиёсати ва ҳ.к.ларга боғлиқлигини ҳам инобатга олиш лозим.

Республикада бозор иқтисодиёти тамойилларига асосланган демократик давлатни қуриш ва ривожланган фуқаролик жамиятини яратиш энг муҳим вазифалардан ҳисобланади. Мустақиллик даврида амалга оширилган ўзгаришлар натижасида Ўзбекистон Республикасида ўзаро боғлиқ қуйидаги давлат ҳокимияти ва бошқаруви тизими яратилди:

Биринчи даража - Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Ўзбекистон Республикаси Президенти, Вазирлар Маҳкамаси.

Иккинчи даража - вазирликлар ва идоралар, аввало, Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги, Марказий банк, Давлат статистика қўмитаси, Давлат мулки қўмитаси, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, Ташқи иқтисодий алоқалар агентлиги, Коммунал хизмат кўрсатиш агентлиги, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси ўзларининг ҳудудий бўлинмалари

орқали ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш муаммоларини ҳал қилишда иштирок этишади.

Учинчи даража - маҳаллий давлат ҳокимияти органлари бўлиб, улар қуйидагилардан ташкил топган:

- республика(фақат Қорақалпоғистон Республикаси), вилоят, шаҳар ва туман ҳокимликлари(маҳаллий маъмурият);

- вилоят, шаҳар ва туман халқ депутатлари кенгаши;

-(маҳаллий кенгашлар) ҳудудий бошқармалар ва вазирликлар бўлинмалари.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, вилоят, шаҳар ва туман ҳокимликлари маҳаллий даражада ижроия ҳокимияти негизига айланди ва ўтиш даврида ижтимоий барқарорликни сақлаш ҳамда турмуш даражасининг кескин пасайиб кетишига йўл қўймасликни таъминлай олди.

Таҳлилларнинг кўрсатишича, Ўзбекистонда мустақиллик йилларида давлат ҳокимиятини ислоҳ этиш борасида олиб борилган бир қатор муҳим ишларга қарамай, унинг юқори даражада марказлашуви ҳамон сақланиб қолмоқда. Амалга ошириладиган ҳудудий дастурлар ғояси ва концепцияси миллий даражада ишлаб чиқарилмоқда, маҳаллий ҳокимият бошқарув органлари бунда маълумот йиғиб берувчи ва бажарувчи сифатида иштирок этмоқда.

Ҳудудий даражалардаги турли миллий дастурлар йиғиндисини минтақалар ривожланишининг комплекс дастурлари деб атаб бўлмайди, бунга ўхшаш стратегик ҳужжатлар тизимлилик асосида умуман ҳеч қандай ҳокимият даражаларида ишлаб чиқилмайди. Бу, ўз навбатида, минтақалар салоҳиятидан самарасиз фойдаланишга олиб келади, бунинг натижасида минтақалараро тафовутлар ортиб боради.

Мустақиллик йилларида жамиятнинг ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий соҳаларини ислоҳ этиш натижасида ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида кузатилган муайян ижобий ўзгаришлар мавжудлигига қарамай минтақавий бошқарув органлари фаолиятида қуйидаги салбий омиллар сақланиб қолмоқда:

- минтақавий бошқарувнинг турли бўғинларида бозор иқтисодиётининг самарали фаолиятига тўсқинлик қилувчи маъмурий бошқарув усулларида кенг фойдаланиш;

- минтақавий ва ҳудудий бошқарув ҳокимияти органлари томонидан хўжалик юритувчи субъектлар, энг аввало, хусусий тадбиркорлар ва фермерлар фаолиятига фаол аралаштириш;

- марказий ва маҳаллий ҳокимият органлари ўзаро муносабатларида қатъий бўйсунтиришни сақлаб қолаётганлиги, маҳаллий бошқарув органлари фаолиятида юқоридан топшириқларни кутиш натижасида улардаги ташаббускорликнинг етишмаслиги.

Ушбу омиллар кўп жиҳатдан минтақалар ривожланишида мавжуд салбий тенденцияларни келтириб чиқаради.

Иқтисодиётни ислоҳ қилишнинг муҳим вазифаси – иқтисодий ўзгаришлар мақсадларини мавжуд ресурсларга мослаштириш асосида халқ фаровонлигининг барқарор ўсиши ва юқори унумдорликка эришишни таъминлайдиган тизимини яратиш ҳисобланади.

Бундай ўзаро боғлиқлик бошқариш тизимининг рационалигидан келиб чиқади. Жаҳонда рўй бераётган иқтисодий тараққиёт мамлакат ривожини сифат жиҳатдан янги бўлган жамиятга йўналтиради. Кўпгина олимлар бу жараёни, бошқарув ва ишлаб чиқаришда инновацион ёндашиш билан белгиланувчи, постиндустриал (индустрлаштиришдан кейинги) даврга кириш деб аташади.

Бунда бошқарув жараёни иқтисодиётнинг ўзини ўзи ташкил этиш имкониятига шубҳа қилмасдан фақат бозор механизмларини тартибга солиш сифатида кўриб чиқилади.

4. Глобал ўзгаришлар шароитида ҳудудий бошқарувнинг ривожланиш стратегияси ва модели

Бугунги кунда кўпгина бозор иқтисодиёти ҳукм сураётган давлатларнинг иқтисодий таълимоти айнан шундай. XXI асда постиндустриал даврдан

информацион даврга ўтишда у қандай бўлади деган саволнинг туғилиши табиий.

Глобал ўзгаришлар технологик тартибда юз беради. Бинобарин, мамлакатда бутун иқтисодий тизимни бошқариш тизимини такомиллаштириш мақсадида иқтисодий ривожланишнинг янги самарали йўллари изланмоқда. Ўйлаймизки, бу барқарор ўсишни таъминлаган ҳолда, иқтисодий тараққиётнинг янги босқичларини белгилаб беради.

Ҳозирда иқтисодий тараққиёти жамият интеллекти ва илмий ёндашувга асосланган бошқариш тизимлари ривожланган мамлакатларда мавжуд. Уларнинг тажрибаси иқтисодий тизимдаги бошқариш усулларини шакллантириш ва такомиллаштиришда фойдали бўлиши мумкин.

Бундай таркибий қайта қуришнинг моҳияти, замонавий талаблар, шароит ва имкониятларга боғлиқ тарзда бошқарув таъсири самарадорлигини оширишга кўмаклашувчи янгилаш механизминини яратишдан иборат. Бунда илмий-техник салоҳиятни фаоллаштириш, ишлаб чиқаришни диверсификациялаш ва техник қайта қуриш билан бирга кечадиган, илғор бошқариш усуллари ва информацион технологияларни қўллаш кўзда тутилади. Натижада корхоналар, ҳудудлар, минтақалар ва умуман мамлакатнинг тез суръатларда ривожланиши реал бўлиб қолади. Ишлаб чиқариш ва ижтимоий муносабатларнинг сифат жиҳатдан янги илгарилаб боровчи ривожланишинини таъминловчи, бошқариш тизиминини янгилашнинг мунтазам амал қилаётган механизминини шакллантириш хўжалик юритиш самарадорлигининг ўсишига катта таъсир қилади.

Бозор шароитида ўзгаришларни олдиндан кўра билиш ва иқтисодий тизимни ривожлантириш стратегиясининг илмий асосда ишлаб чиқиш, таркибий ўзгаришларни бошқариш ва назорат қилиш бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий механизминини такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун бошқарув фаолиятининг усул ва шакллари ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларни эътиборга олган ҳолда такомиллаштириб бориш талаб этилади.

Таҷрибаларнинг кўрсатишича, ташкилий шакллар илмий кашфиётларнинг моддийлашув муддатларининг қисқариш тенденциялари билан бошқариш усуллари орасидаги ўзаро боғлиқлик, бугунги кунда тобора бир қонуниятга айланиб бормоқда. Бундай мувофиқликка эришишга уларнинг мунтазам янгиланиш механизми ҳам кўмаклашади.

Ҳозирги пайтда республикамиз минтакаларида ҳудудий бошқарув тизимини ислоҳ этиш талаб этилади. Бозор иқтисодиёти республика субъектлари орасидаги молиявий, хўжалик, бошқарув ва ижтимоий фарқларни доимо ҳам эътиборга олмайди. Шу сабабли бозор муносабатлари шароитида айрим ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши истиқболни белгилашга жиддий тузатишлар киритилиши лозим. Ушбу жараёнда республика ва минтақа миқёсида ишлаб чиқиладиган комплекс истиқбол режалари ва мақсадли дастурлар минтақавий ривожланишни тартибга солишнинг асоси бўлмоғи лозим.

Иқтисодий ривожланишнинг замонавий босқичида давлатнинг тартибга солиш роли нафақат давлат сектори, балки хусусий секторга нисбатан ҳам мунтазам кучайиб бораётганлигини кузатиш мумкин. Иқтисодиётнинг бозор муносабатларига ёки маъмурий-буйруқбозликка асосланишидан қатъий назар, уни давлат томонидан тартибга солиш ҳар қандай ҳукумат учун объектив заруриятдир. Давлатнинг иқтисодий сиёсати бозор тизимининг муҳим элементидир. Давлат бевосита ёки билвосита бозорларнинг муҳим параметрларини, алоҳида фирма ва тадбиркорлар фаолиятидаги иқтисодий мақсадларни белгилаб беради. Мамлакатда умумий иқтисодий маконни шакллантириш, ижтимоий хавфли бўлган фаолиятларни чеклаш ҳам давлат томонидан амалга оширилади.

Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солишнинг аниқ йўналишлари, шакллари ва кўламлари мамлакатнинг маълум даврдаги ижтимоий-иқтисодий хусусиятлари билан белгиланади.

Давлатнинг иқтисодий соҳани бошқаришдаги асосий вазифаси - бу аҳолининг муттасил ошиб борувчи эҳтиёжларини кондиритишга қаратилган моддий ишлаб чиқаришнинг ўсишини таъминлашдир.

Давлатнинг иқтисодий сиёсати турли ҳудудларнинг демографик, ресурс, ижтимоий-иқтисодий ҳолати, шунингдек, қўйилган вазифаларни ечиш учун зарур бўлган ялпи салоҳиятига нисбатан дифференциал бўлиши мумкин ва лозим.

Тажрибалар мамлакат миллий иқтисодиёти ривожланишининг самарали ҳудудий бошқарувини ташкил этиш учун минтақавий тузилмаларнинг объектив зарурлигини кўрсатмоқда. Тизим элементлари ва даражалари ўртасидаги ваколатлар, жавобгарликларнинг аниқ тақсимланиши бўйича яхлит ҳудудий бошқарув ҳамда стратегик режалаштиришнинг ягона тизимининг йўқлиги республика ҳудудларида хўжалик фаолиятининг самарадорлигини сезиларли пасайтиради.

Шундай экан, ҳозирги шароитда ҳудудий бошқарувнинг янги модели қуйидаги тамойилларга асосланиши лозим:

- тадқиқот(ҳудудий, ижтимоий ва бошқа ташкил этувчи) объектининг барча томонларини таҳлил этиш зарурлиги, яъни бир бутунлиги;

- тизимлилик, яъни тадқиқот объектини кўриб чиқиш нуқтаи назаридан юқори даражадаги тизим элементи сифатида ички ўзароалоқалар ва ташқи омилларни ҳисобга олиш;

- аҳолининг яшаши ва фаолият юритиши учун нормал шарт-шароитларни яратишга йўналтирилган чора-тадбирларни амалга ошириш;

- мақбул риск, яъни зарур чораларни амалга ошириш, бозор муҳитида аҳолини ҳимоя қилиш ва чегаравий вазиятларни бартараф этишга йўналтирилганлиги;

- бутун мамлакатни ривожлантириш вазифаси доирасида айрим ҳудудларни ривожлантириш масалаларини кўриб чиқиш, бунда асос сифатида республика даражасига яқин йўналишлар ва йўллар, устуворликлар, тузилмалар элементлари қабул қилинади.

Хулоса

Юқорида таъкидланганидек, иқтисодий ислохотларни амалга ошириш жараёнида республика алоҳида субъектларининг орасидаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси ўртасидаги фарқлар анча ортди. Шу сабабли мамлакатнинг алоҳида субъектлари иқтисодиётининг “бозор таъсири”даги фарқлари давлат минтақавий сиёсати тадбирларини ишлаб чиқишда дифференциаллашган ёндашувни талаб этади.

Бозор инфратузилмалари ва саноати яхши ривожланмаган ҳудудларга нисбатан, иқтисодий ўсишнинг ички манбаларини фаоллаштириш ва уларнинг хўжалик мажмуаларини ягона давлат иқтисодий сиёсатига киритишга йўналтирилган, инвестицион, саноат, молия-кредит соҳаларида махсус тадбирлар мажмуаси ишлаб чиқилиши керак.

Умуман олганда, бугунги кунда ижтимоий-иқтисодий сиёсатни амалга оширишнинг оғирлик маркази ҳудудларга кўчиши жараёни кузатилмоқда. Аҳоли турмуш даражасини таъминлаш муаммолари ечилиб, бошқарувнинг ҳудудий органлари аҳоли ва марказ олдида ҳудуддаги ҳолат учун асосий жавобгарликни ўз бўйнига олади. Бошқарувни номарказлаштиришнинг мазмун – моҳияти - ҳуқуқ ва унга мос равишда жавобгарликнинг бир қисмини жойларга бериш билан маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг объектив ривожланиш тенденциялари оқимида ва шу билан бирга республика ҳукуматининг ҳудудларнинг ривожлантириш сиёсатига янги мажбуриятларни юклашни ўз ичига олади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикасининг Қонунлари, Президент Фармонлари ва Қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари

1.1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси-Тошкент. Ўзбекистон 2008.

1.2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Республика давлат бошқарув органлари тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармони. 2003 йил. 9 декабр.

1.3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Хўжалик бошқарув органлари тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармони. 2003 йил 22 декабр.

1.4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ички тармоқ ва тармоқлараро саноат кооперациясини янада кучайтириш чора-тадбирларитўғрисида»ги Фармони. 2007 йил 12 ноябрь.

1.5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Давлат ва хўжалик бошқаруви республика органларининг бошқарув ходимлари сонини мақбуллаштириш ва қисқартириш тўғрисида»ги Қарори. 2004 йил 5 январь.

1.6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Давлат бошқаруви ҳудудий органлари тузилмасини такомиллаштириш тўғрисида»ги Қарори. 2004 йил 5 январь.

1.7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ҳудудий давлат ҳокимияти органлари бошқарув тизимини такомиллаштириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Қарори. 2004 йил 30 март.

II. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг асарлари ва маърузалари

2.1. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир // Халқ сўзи.- 2005 йил 29 январь.

2.2. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш-давр талаби // Халқ сўзи. - 2009 йил 14 февраль.

2.3. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов.-Т.: Ўзбекистон, 2009.-56 б.

2.4. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи.- 2012 йил 20 январь.

2.5. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ҳамда 2013 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси // O'zbekiston ovozi.- 2013 йил 19 январь.

III. Монография, ўқув қўлланма ва туркум нашрлари

3.1. Абдурахманов К.Х. и др. «Региональная экономика и управление». Учебник. / под.ред.акад.С.С.Гулямова.-Т.: Изд-во «Fan va texnologiya», 2007г, 750 с.

3.2. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. Издание 2-е перер. и дополненное.-М.: Книжный мир, 2006.-860 с.

3.3. Дульшиков Ю.С. Региональная политика и управление. - М.: Изд-во РАГС, 2001.- 257 с.

3.4. Жихаревич Б.С. Современная экономическая политика городских и региональных властей/ РАН ИСЭП СПб.2001.-237 с.